

Wprowadzenie

Z działalnością instytucji wolnościowych, a przede wszystkim pracą kuratora sądowego wiązane są duże oczekiwania i nadzieje, szczególnie w kontekście nieustającej krytyki idei resocjalizacji izolacyjnej (względu na nieskuteczność przy dużych kosztach, procesy stygmatyzacji, prizonizacji itp.). Nieliczne dostępne badania na temat funkcjonowania współczesnych kuratorów w Polsce koncentrują się na aspektach kontrolnych i interwencyjnych, to znaczy uwypuklają resocjalizacyjny charakter sprawowanych nadzorów (np. badania Roberta Oporo czy Katarzyny Jadach¹), marginalnie traktując ich wymiar profilaktyczny. W ostatnich latach dokonano wprawdzie analizy pracy z indywidualnym przypadkiem z uwzględnieniem metody kontraktu², wykorzystującej w pewnym stopniu rozwiązania prewencyjne. Odniesienia do profilaktyki można zauważyć również w publikacji Ireny Mudreckiej³, która podjęła w badaniach próbę określenia miejsca rodzinnego kuratora sądowego w percepcji nadzorowanych. Jednak niezależnie od wzmianek na ten temat odnajdywanych na marginesach dostępnych opracowań, wyraźnie brakuje w obecnych badaniach dogłębnej analizy wątku działalności profilaktyczno-wychowawczej kuratorów, choć potrzebę zajęcia się tym zagadnieniem akcentuje od kilku lat wielu teoretyków, m.in. Andrzej Bałandynowicz (w kontekście krytyki kary pozbawienia wolności i propagowania rozwiązań probacyjnych)⁴.

Mimo że społeczne zapotrzebowanie na profilaktykę ciągle rośnie, to jednak niezwykle rzadko mówi się o takiej działalności i zdecydowanie nie docenia się jej w kontekście całościowej oceny pracy kuratorów sądowych, która kojarzona jest częściej z kontrolą, rozliczaniem i czynnościami interwencyjno-resocjalizacyjnymi. A przecież instytucja kuratora sądowego, działającego w środowisku otwartym, powinna mieć z natury charakter prewencyjny w sto-

¹ R. Opora, *Rola sędziów i kuratorów w resocjalizacji nieletnich*, Gdańsk 2006; K. Jadach, *Praca kuratora sądowego w sprawach rodzinnych, nieletnich i karnych*, Poznań 2011.

² A. Paszkiewicz, *Podmiotowe traktowanie wychowanka w pracy rodzinnego kuratora sądowego (ze szczególnym uwzględnieniem metody kontraktu)*, Lublin 2006.

³ I. Mudrecka, *Rodziny kurator sądowy w percepcji nadzorowanych*, Opole 1997.

⁴ A. Bałandynowicz, *Probacja. Wychowanie do wolności*, Warszawa 1996; tenże, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Warszawa 2011.

sunku do środków izolacyjnych orzekanych wobec osób naruszających prawo. Nawiązuje do tego treść art. 1 Ustawy o kuratorach sądowych, w którym zapisano, że realizują oni określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizującym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym⁵.

Biorąc pod uwagę zarówno obecne wskazania legislacyjne, jak i powszechną sytuację koncentrowania się w praktyce kuratorskiej (a co za tym idzie – również w badaniu tego zagadnienia) na kontrolno-interwencyjnych aspektach sprawowanych nadzorów, autorka niniejszego opracowania podjęła próbę wypełnienia swoistej luki w dotychczasowych dokonaniach empirycznych poprzez zbadanie profilaktycznych wątków działalności rodzinnych kuratorów sądowych w obrębie sprawowanych nadzorów. Dlatego też zasadniczym celem podjętej eksploracji było poznanie tych działań kuratorów (zarówno pracowników etatowych, jak i kuratorów społecznych), które wykraczają poza czynności związane z egzekwowaniem postanowień sądu i tradycyjnie rozumianą kontrolę. Wątek ten wydaje się istotny, bo wpisuje się w nurt toczącej się od wielu lat dyskusji na temat konieczności doskonalenia praktyki kuratorskiej, sukcesywnego wprowadzania zmian w przyjętych kierunkach i wypracowania bardziej skutecznych instrumentów działań systemowych. Wyniki badań, obejmujących ponad połowę funkcjonujących w Polsce okręgów sądowych, powinny dać odpowiedź na kilka ważnych pytań, odnoszących się do przeobrażeń rodzimej kurateli po upływie dekady od wejścia w życie nowych uregulowań prawnych. Czy dokonane zmiany miały charakter bardziej formalno-organizacyjny, czy odczuwalny jest też postęp w wymiarze merytorycznym i przede wszystkim – mentalnym? Na ile urzeczywistniany jest kierunek reformy związany z przekształceniem profilu kurateli: z kontrolno-represyjnej w wychowującą, psychoterapeutyczną, eksponującą profilaktyczny wymiar sprawowanych nadzorów? W jakim zakresie kuratorzy rodzinni współpracują z innymi podmiotami opieki i wychowania oraz jak wykorzystują zasoby środowiska lokalnego? W jaki sposób dokonują ewaluacji swoich działań?

Opracowanie obejmuje dwie komplementarne warstwy: teoretyczną i empiryczną. Pierwsza składa się z trzech rozdziałów, w których zostały zaprezentowane kluczowe zagadnienia związane z funkcjonowaniem rodzinnych kuratorów sądowych w Polsce w kontekście współczesnych tendencji w profilaktyce. Należy jednak w tym miejscu wyraźnie zaznaczyć, że z uwagi na pojawienie się w ostatnich latach kilku wartościowych publikacji na temat

⁵ K. Gromek, *Kuratorzy sądowi. Komentarz do ustawy z 27 lipca 2001 r.*, Warszawa 2002.

kurateli (prac o profilu bardziej prawniczym niż pedagogicznym), niektóre aspekty (np. ewolucyjne i prawne) zostały pominięte lub potraktowane bardzo ogólnie, natomiast wyeksponowano te wątki, które nie doczekały się jak dotychczas szczegółowego monograficznego opracowania, a odnoszą się do wychowawczo-profilaktycznej roli kuratorów. Dlatego najwięcej miejsca poświęcono charakterystyce zasad i prewencyjno-resocjalizacyjnych metod pracy kuratorów. Warstwa empiryczna natomiast złożona jest z czterech rozdziałów, zawierających przesłanki metodologiczne oraz prezentację i ilościowo-jakościową analizę wyników badań własnych autorki, przeprowadzonych na przełomie 2012 i 2013 roku w 33 okręgach sądowych w Polsce, w grupie ponad 1000 kuratorów rodzinnych.

Niniejsza publikacja adresowana jest przede wszystkim do studentów pedagogiki resocjalizacyjnej (i dyscyplin pokrewnych), pracowników dydaktycznych uczelni prowadzących zajęcia z zakresu metodyki pracy kuratora sądowego, aktywnych zawodowo kuratorów (pracowników etatowych i wolontariuszy) oraz do wszystkich osób zainteresowanych wykonywaniem zawodów pomocowych i pracą w środowiskach marginalizowanych – z osobami i grupami wykluczonymi społecznie.

Autorka składa serdeczne podziękowania wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania prezentowanego opracowania: prezesom sądów okręgowych i rejonowych za wyrażenie zgody na przeprowadzenie sondażu, kuratorom okręgowym za życzliwy udział w badaniach i sprawne koordynowanie projektu oraz wszystkim kuratorom zawodowym i społecznym, którzy poświęcili swój cenny czas na wypełnienie ankiet.